

A szovjet pedagógia percepciója az Egyesült Államokban (1958–1960)

SOMOGYVÁRI LAJOS

Pannon Egyetem

1958-ban iskolareform kezdődött a Szovjetunióban, ami nemcsak a keleti blokkot befolyásolta, hanem az USA pedagógiai diskurzusait is. A Szeptember-sokk után fontossá vált megérteni a szovjet technikai fölény okait – az űrverseny mellett az oktatási versenyben is a jobb pozíciók szerzéséért folyt a harc. Az amerikai kormányzat nyilvános dokumentumai tartalmazzák a reformra tett reakciót, ami tanulmányom fő témája. Az első, Szovjetunióba tett hivatalos amerikai látogatások és az erről tett jelentések 1958–1959-ből származnak, ez jelenti a kiindulópontot.

Kulcsszavak: szovjet pedagógia, oktatáspolitikai transzfer, iskolareform, amerikai oktatási adminisztráció

In 1958, a school-reform began in the Soviet Union, which affected not just the Eastern Bloc, but the pedagogical discourses in the United States. After the Sputnik-shock it became important to understand the reasons of the Soviet technical success – the space race caused an educational race to achieve better positions in the competition. The reaction can be found in the publicity of the US government, which is the main topic of my study. The first official US delegations' reports to the Soviet Union made in 1958–1959, this is the starting point.

Keywords: Soviet pedagogy, educational transfer, school reform, US Office of Education

Problémafelvetés

„Nem véletlen, hogy a nemzetközi életben nagy vita indult meg a Szovjetunió technikai fejlődésével kapcsolatban. Most Amerikában is maradi rektorok írnak pozitív cikkeket.” (*Jegyzőkönyv 1958.*) A fenti idézet Marosán

---

Levelező szerző: Somogyvári Lajos, Pannon Egyetem, 8200 Veszprém, Egyetem u. 10.

E-mail: tabilajos@gmail.com

Györgytől származik, az iskolareform bevezetésének időszakából. A kijelentés érdekesége, hogy bizonyos értelemben tényleg igaz volt: két évvel a magyar forradalom leverése után (amikor a kommunizmus nemzetközi vonzereje még a baloldali nyugatiak körében is erőteljesen csökkent, l. *Judt 2008*) az Egyesült Államokban számos pozitív írás jelent meg a Szovjetunió gyors fejlődéséről, melyet természetesen az 1957-es Szeptnyik-sokk váltott ki. A szovjet ballisztikus rakéták az ötvenes évek végén már elérhették Amerika partjait – az „óceánpajzs” elvesztése, a közvetlen fenyegetés sokkolta az amerikaiakat.

Nemcsak úrverseny bontakozott ki a két szuperhatalom között, hanem oktatási verseny is. A lemaradás fenyegető lehetőségét csak felerősítette az „utolérés és leghagyás” jelszava (Hruscsov), melynek értelmében 1970-ig utol kellett volna érni az USA gazdasági termelését (*Jersild 2011*). Írásom a hidegháború kevésbé kutatott területét, a szovjet pedagógia Amerikai Egyesült Államokban történő jelentkezését vizsgálja 1958 és 1960 között, a kommunista iskolareform bevezetésének időszakában.¹ A másik fontos szempont a békés egymás mellett élés politikája volt (ami már Sztálin uralmának utolsó időszakában, 1944 és 1948 között is jelentkezett), az enyhülés az USA-ban is erősítette (illetve jobban engedte érvényesülni) a baloldali áramlatok súlyát. A pedagógia csak egy terület volt a közeledés folyamatában; gazdasági, kulturális, technológiai és természetesen politikai téren is érvényesült a fokozottabb együttműködés.

A kutatások kezdeti állapotát bemutató tanulmányomban először azokat a lehetséges magyarázó modelleket vázolom fel röviden, amelyek felhasználhatók a későbbi vizsgálatokban, ezt követően pedig az elemzés különböző szintjeit mutatom be. Írásomban tehát a leírás és az interpretáció keveredik, egyfajta kiindulópontként szolgálva a témakör mélyebb feltárásához.

Magyarázó modellek

Három modell emelhető ki, melyek kellő magyarázó erővel rendelkeznek, illetve segítségével tematizálható a kérdés. Mindegyik után zárójelben a legfontosabb szakírórt jellemezem, aki az adott diskurzust döntően jellemzi és meghatározza:

- a nyugati baloldali értelmiség közvéleményt formáló hatása (Hollander),
- az oktatáspolitikai transzfer fogalma (Steiner-Khamsi),
- végül a koegzisztencia megváltozott világpolitikai környezete (Kalmár).

Mindegyik megközelítés más és más szempontra helyezi a hangsúlyt. A személyiség erejét főleg az írástudók felelősségét taglaló írások emelik ki, míg a komparatiztika a nemzetközi szervezetek szerepére, a koegzisztencia történeti elemzése pedig a döntéshozatal különböző szempontjaira és változó környezetére fókuszál.

A baloldali értelmiség szerepe

Az ötvenes-hatvanas években még számítottak az értelmiségiek megnyilvánulásai a közvélemény formálásában, időnként még a döntéshozatalnál is. *Politikai zarándokok* című híres monográfiájában (1996) a magyar származású Paul Hollander azokat a balolda-

¹ Az írás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

li szimpatizáns vagy társutas alkotókat helyezte a figyelem középpontjába, akik szovjet (illetve más kommunista országokban tett) utazásai leírásával sokat tettek a hasonló rendszerek népszerűsítéséért, pozitív vonásaik kidomborításáért.

Általában jellemző volt a nyugati baloldaliakra a kritikai érzék és szembenézés hiánya; az ítéleteiket eltorzító illúziók fogságában nem voltak hajlandók elismerni a sztálini rendszer bűneit, illetve szükségszerűnek tüntették fel azokat (a kapitalizmust még mindig nagyobb bűnnek tartották, mint a kommunizmus hibáit). Két nagy virágkora volt ennek a szemléletnek Hollander szerint: a harmincas évek, illetve a hatvanas-hetvenes évek korszaka. Érdekes módon pont a tárgyalt időszak, az ötvenes évek vége kimaradt a tárgyalásból, pedig ekkor is létezett ilyen diskurzus, főleg az USA-ban.

Nem szabad sem túl-, sem alábecsülni az értelmiségiek hatását, illetve azt a speciális történelmi helyzetet, ami a mccarthyizmus utóhatása, az éles kommunistaellenességre való reakció (ami a Szovjetunió iránti rokonszenv formájában jelentkezhetett) volt 1958 után, az Egyesült Államokban.

Az oktatáspolitikai transzfer fogalma

A komparatiztika történetét vizsgáló tanulmányok az UNESCO 1945-ös megalakulásától (Beech 2006) kezdve kimutatták az (oktatás)politikai transzfer jelenségét a különböző nagyhatalmak egymás közti kapcsolatában, továbbá a harmadik világbeli országok oktatási reformfolyamataiban. Jelen esetben a szocialista országok egyre növekvő szerepe érdekes 1953 után az UNESCO-ban, ami akár egy külön tanulmány témája is lehetne. A Szovjetunió Sztálin halála után lépett be, amivel nagyobb teret kapott, így az ENSZ nemzetközi szervezete is egymás befolyásolásának, illetve az egymásra találásnak a terepévé vált.²

Az oktatás(politika)i transzfer fogalmát számtalan módon írták körül a kutatók: jelentheti a pedagógiai gondolatok, intézmények, diskurzusok, politikák és gyakorlatok transznacionális mozgásait (Cowen 2009), vagy más kifejezésekkel kölcsönzést és adaptációt (pl. Steiner-Khamsi 2014). Különböző szinteken funkcionálhat a fogalom, nemzeti és nemzetközi (Klerides 2014), kormányzati és nem kormányzati szervezetekben egyaránt, az elemzés során főleg egyetemek és kutatóintézetek, illetve az amerikai kormányzat által megrendelt jelentések formájában realizálódhat ez a fajta transzfer.

A felvázolt elméleti modell kevésbé jelent meg eddig a magyar oktatástörténet-írásban, alkalmazása a hidegháború új, szélesebb perspektíváját kínálja, ami a szembenállás mellett kimutatja a kölcsönös kapcsolatokat is, a gazdasági-technikai verseny megnyerését szolgáló pragmatikus célokat.

Koegzisztencia és verseny

A hidegháború újabb szakasza a koegzisztencia címszóval jellemezhető, ami a korábbi konfrontációs, háborús feszültségre alapozó politika helyébe a kompetíciót állította. A cél természetesen ugyanaz maradt Moszkva számára (a kapitalista blokk legyőzése), de immár nemcsak katonai, hanem ideológiai, gazdasági, kulturális és technikai eszközök-

² A Szovjetunióknak az UNESCO alapítása körüli és későbbi tevékenységéről legújabbban I. Kulnazarova 2017.

kel. Ennek előfeltétele volt a másik fél megismerése. Nem véletlen, hogy 1958-ban született meg az amerikai és szovjet fél között a Lacy–Zarubin-egyezmény, ami lehetővé tette a cserekapcsolatok kiépítését kulturális, oktatási és technikai téren (*Richmond 2003*).

Kalmár Melinda nagyszabású szintézisében (2014) a hatvanas évektől egyre többet emlegetett, de már korábban jelentkező tudományos-technikai forradalmat és az adaptációs kényszert jelölte meg a két világrendszer újfajta versenyének fő motívumaként, ami eddig nem alkalmazott hatalomgyakorlást hívott életre a keleti blokkon belül, a szakértők bevonásával, de az ideológiai felszín megtartásával. Ugyanezt a kényszert az Egyesült Államokban szintén ismerték, amit jelzett a különböző kormányzati delegációk, beszámolóik növekvő száma.

Nem szabad azonban elfeledni, hogy mindeközben újabb feszültséggócok is jelentkeztek a hidegháborúban: gondoljunk csak a Disznó-öbölbeli kudarcra, a U2-incidensre, a berlini fal felépítésére vagy a kubai rakétavásárra. Az enyhülés és feszültség gyakran párhuzamosan jelentkezett tehát a két nagyhatalom viszonyában, amire itt csak utalni tudok, hiszen ezek az események nem nagyon bukkantak fel a témára vonatkozó forrásokban.

Az elemzés lehetséges szintjei

A következő szintek válnak elemezhetővé a felvázolt elméleti keretekben:

- transznacionális szint (UNESCO);
- nemzeti, kormányzati szint (USA-adminisztráció tevékenysége);
- az értelmiségiek és intézmények szintje (akadémiai szféra, nem kormányzati szervezetek);
- végül a szélesebb közvéleményt is elérő publicisztika (könyvek, folyóiratok).

A tárgyalásban az USA kormányzati szintjén megjelenő kiadványokra összpontosítok, mely eddig ismeretlen nézőpontot kínálhat a magyar oktatástörténet-írás számára. A többi szintre csak egy-egy reprezentatív példát említek, jelezve a további kutatások irányait: Sapovalenko angol nyelven, az UNESCO gondozásában megjelenő monográfiája (1963) az érdeklődő nyugati kutatóknak bevezetést nyújtott a politechnikai reformba. Az értelmiségi-akadémiai szférában készült munkára kiváló példa a George F. Z. Bereday, William W. Brickman és Gerald H. Read közös szerkesztésében megjelent könyv, a *The Changing Soviet School* (1960). A mű 70 oktatási szakember munkáján alapult, a szerkesztők a komparatisztika kiemelkedő képviselői voltak már ekkoriban. Arthur S. Trace hatásvadász címmel rendelkező könyve (*What Ivan Knows That Johnny Doesn't* 1961) a szélesebb olvasóközönséghez is eljutott. A hátsó borítón található leegyszerűsítő megállapítások (a fülszöveg) szerint, míg az amerikai gyerekek (Johnny ezek prototípusa) Jerry és a kisnyúl kalandjairól olvasnak, addig a szovjet Ivánok már Puskint és Tolsztojt vesznek kézbe.

A fentebb ismertetett kiadványokban keveredett a szovjet pedagógia befogadása és népszerűsítése, aminek motivációi különfélék lehettek: a baloldali értelmiségiek elkötelezettsége éppúgy ide tartozhat, mint a két rendszer közti lemaradástól való félelem. Az amerikai kormányzat következő fejezetben bemutatásra kerülő reakciói inkább az utóbbi attitűdöt tükrözték.

Az USA-adminisztráció publikációs tevékenysége

Az USA oktatásáért felelős szövetségi kormány megbízott, Lawrence G. Derthick³ szerkesztésében jelent meg az első részletes beszámoló a szovjet oktatási rendszerről, még a közvetlen látogatások megindulása előtt (*Education in the USSR 1957*). Számos szakértő segítségét vették igénybe a munka során: az egyetemek (Harvard, University of Oklahoma, MIT, University of Washington, Ohio State University), illetve a kormányzat és a kormányzat által támogatott kutatóintézetek (National Research Council, Department of State, National Bureau of Standards, US Bureau of the Census)⁴ részéről. Az OSZSZSZK oktatási miniszterének, Ludmilla Dubrovinának és a washingtoni szovjet nagykövetségnek szintén köszönetet mondtak a szerkesztők, ami jelezte a kommunista fél hozzáállásának változását.

Az amerikai résztvevők közül mindenképpen ki kell emelni Nicholas DeWittet, aki a Harvard Orosz Kutatóintézetének (Russian Research Center) munkatársa volt. DeWitt 1958 és 1961 között többször is járt a Szovjetunióban (a National Academy of Sciences kutatási alapjának, a National Research Councilnek a támogatásával), aminek eredményeként született meg a kérdés egyik alapműve. A munka súlyos figyelmeztetéseket tartalmazott az amerikai oktatáspolitiká számára: többek között a Szovjetunió felsőoktatása több mint kétszer annyi végzett hallgatót bocsátott ki ebben az időszakban, mérnöki területeken, mint az USA (90 000 amerikai mérnök évente, szemben a szovjet 190 000-rel), több kandidátusi fokozatszerzés történt az alkalmazott tudományokban, mint az ezzel ekvivalens amerikai PhD-rendszerben, stb. (DeWitt 1961). Az érvelés a kommunista rendszerekre jellemző, a szocializmus fölényét bizonyító mennyiségstatisztikai szemlélet természetesen semmit se mond a számok mögött rejlő minőségről.

A National Research Council tevékenysége szintén figyelemre méltó ebben a kontextusban: a szervezet nemzetközi ügyekért felelős osztályának (Office of International Relations) vezetője ebben az időben Howard P. Robertson fizikus-matematikus, korábban az európai NATO főhadiszállás tudományos tanácsadója volt. Ebben az időszakban (1957 és 1961 között) Robertson az Elnöki Tudományos Tanácsadó Testület tagja (President's Science Advisory Committee), illetve a Védelmi Minisztérium keretében működő Tudományos Védelmi Bizottság elnöke (Defense Science Board).⁵ A nemzetközi osztály által, az 1957–1958-as évre kiadott jelentés (*National Academy of Sciences... 1957–1958: 15–17*) szerint a korábbi elzárkózáshoz képest 1954-ben fordulat következett be a szovjet Akadémia hozzáállásában. Ezt követően indulhatott meg a tudományos cserekapcsolat, de az igazi áttörés a kelet–nyugati kapcsolatok fejlesztésében 1958 elejétől számítható.

1958. január 27-e, a Lacy–Zarubin-egyezség megkötése után, az első hivatalos amerikai misszió 1958 május–június között járt a Szovjetunióban. A küldöttség vezetője Derthick volt, a tagok között voltak az Office of Education különböző osztályainak képviselői, egyetemi és kutatóintézeti professzorok, a legfontosabb szereplő a későbbi tár-

³ United States Commissioner of Education 1956–1961 között, ami az amerikai oktatásirányítás legmagasabb pozíciója volt ebben az időben.

⁴ A külföldi munkaerőt kutató hivatal (Foreign Manpower Research Office, US Bureau of the Census) egy magyar származású munkatársat, Elisabeth Nagyot is delegálta az összeállításba – róla a nevén kívül semmit sem sikerült kiderítenem.

⁵ Az életrajzi adatok forrása: H. P. Robertson Papers, 1922–1980. California Institute of Technology, 2008. <http://pdf.oac.cdlib.org/pdf/caltech/robertson.pdf> [Letöltve: 2018. 02. 09.]

gyalást tekintve George Z. F. Bereday, az összehasonlító oktatáskutatás egyetemi tanára (Teachers College Columbia University). A látogatás eredményeként született könyv előszavában Derthick meggyőződésének adott hangot, hogy a szovjet oktatás valóságát látták az egy hónap során, aminek fényében az amerikai tapasztalatok kiábrándítóak. Következtetése szerint az erőforrások mozgósításában a kommunista, tervezett irányítás hatékonyabb, az amerikai iskolák szegényebbek és elhanyagoltabbak (*Soviet Commitment to Education 1959*) – ezek egy vezető beosztásban lévő, az amerikai kormányzatot képviselő politikus-szakember szavai voltak és nem egy baloldali értelmiségié, ami a kor közhangulatának jó kifejezője lehet.

A *Pravda* a látogatást lehetővé tévő egyezségről tárgyilagosan számolt be, amely tartózkodott az értékeléstől (a cikk szövegét idézi: *Zhuk 2017: 5*), a magyar sajtó ennél lelkesebb volt – legalábbis abban a két részletesebb cikkben, ahol az amerikai delegáció egyáltalán szóba került. A *Népszabadság* Derthick moszkvai sajtóértekezletét (1958. június 5.) részletesen tárgyalta (*Zsombor 1958*), ahol az „amerikai közoktatásügyi miniszter” kiemelte, hogy „zárt ajtókat sehol sem találtunk, sőt mindenütt a legteljesebb együttműködési készséget és segítő szándékot tapasztalhattuk”. A gyakori meglepetések és mély benyomás kifejezése természetesen udvariassági gesztus is lehetett, mindenesetre egybevégt a látogatásról született jelentés előszavának konklúziójával. A *Népszava* szintén beszámolt az eseményről, Derthick újszerű, meglepő tapasztalatairól és kívánságáról a kapcsolatok fejlesztésére, új csatornák megnyitására (*Bízom abban, hogy tovább bővül a szovjet–amerikai kulturális együttműködés 1958*). A látogatás ezen kívül nem szerepelt a hírek között, semmiképpen nem került a nyilvánosság fókuszába – itt természetesen még további kutatásokra van szükség, hogy a szovjet (és magyar) reflexiókat részletesebben feltárjuk, de annyi már most feltételezhető, hogy a nyugati látogatások nem nagyon jelentek meg a szocialista blokkon belül.

Visszatérve az amerikai kormányzat tevékenységére: a további érdeklődés kielégítésére 1959 tavaszán egy második hivatalos küldöttség is járt a Szovjetunióban (elvileg ezek kölcsönösök voltak, tehát a szovjetek is ellátogattak az Egyesült Államokba), amit William K. Medlin vezetett. Medlin a kelet-európai összehasonlító oktatáskutatás specialistája volt (Division of International Education, Office of Education), két másik szakértő tartott vele, a természettudományok-matematika (Clarence B. Lindquist) és a gyakorlati oktatás (Marshall L. Schmitt) területeiről. Ezúttal koncentráltabb jelentés született az oktatási reform kezdeti eredményeiről (főleg a politechnikáról), az új tantervekről és tanárképzésről; a tapasztalatszerzés fő célja itt is az volt, hogy ezeket az ismereteket felhasználják majd az amerikai oktatás fejlesztésében (*Soviet Education Programs 1960*).

Az idézett jelentések közös jellemzői közé tartozik az összehasonlítás szándéka (még ha ezt mindig el is utasították), a szovjet kihívásra adott amerikai válaszok megfogalmazása, a tapasztalatok hasznosítása, hogy a versenyben ledolgozzák az általuk vélelmezett amerikai hátrányt. A szovjet oktatási rendszer analízisében és interpretációjában nagy szerepet kaptak a különböző szakértők, gyakran baloldali értelmiségiek.

Az amerikai és szovjet teljesítmény összehasonlítása a valóságban

Írásom végén felmerül a kérdés, hogy létezett-e szovjet fölény akármilyen téren az ötvenes évek végén, ami megindokolhatta a hasonló reakciókat? A válaszok elsőre meglepőnek

tűnnek. A fegyverzetben elért átmeneti fölény – még a ballisztikus rakéták vonatkozásában sem – valójában soha nem létezett, a híres missile gap (a szovjet és amerikai rakéták számának különbsége, az előbbieik javára) forrása egy feltételezett becslés volt, ami Gaither Report néven lett ismert (*Deterrence and Survive in the Nuclear Age* 1957) és Eisenhower elnök számára készült. Az ajánlás az amerikai hadiipari komplexum erősítését javasolta, később ezt a jóslást (másképpen fogalmazva: fikciót) Kennedy is felhasználta kritikai fegyverként az Eisenhower-adminisztráció gyenge teljesítményét igazolva (Preble 2003), majd a feltételezés (immár tényként) önálló életre kelt. A korabeli CIA-jelentések ma már fel vannak oldva a titkosítás alól, szintén csak becsléseket tartalmaznak, és semmivel nem támasztják alá az esetleges szovjet fölényt⁶ – erről tudott a mindenkori amerikai elnök is, tehát a kommunista kihívás gyakori felemlgetése az erőforrások mozgósításának egyik érve lehetett, egyfajta publicisztikai termék (akár a belpolitikai ellenfelekkel szemben is) a diskurzusban.

Ha a többi adatot nézzük, egyértelművé válik az amerikai fölény, a bruttó nemzeti összterméket (GNP), a fogyasztást, a beruházásokat, de még a védelmi kiadásokat is tekintve, a tárgyalt időszakban és azon kívül is (*US and USSR... 1966*). Bizonyos mennyiségi számokban jobban teljesített a szovjet gazdaság (pl. a bevetett területek nagyságát illetően), de ha az ország nagyságát és a termelékenységet is figyelembe vesszük, akkor már itt is egyértelmű lesz az amerikai elsőbbség (*Bell 1961*). A minket közelebről érdeklő oktatási számok legteljesebben DeWitt már említett monográfiájában (1961) találhatóak meg. Az USA oktatási rendszere hatékonyabbnak bizonyult a különböző iskolafokokat elvégző tanulók arányaiban (még alapfokon is), többen végeztek valamilyen felsőoktatási intézményben Nyugaton, kétszer olyan termelékeny volt az itteni munkaerő, végeredményben valamilyen jelentős területen az USA volt elől. Egyetlen kivétel van: a különböző mérnöki (és orvosi) pályákon végzettek számában és ehhez kapcsolódó doktori kandidátusokban tényleg vezetett a Szovjetunió. Az eredményeket azonban torzítja az osztályozási rendszerek eltérése (a szovjetek számos olyan diszciplínát besoroltak ide, amit az amerikai nem) és a tudományos minősítések különbözősége.

Számos ellenvetés felsorolható a fenti adatokkal és következtetésekkel szemben. Egyrészt csak amerikai forrásokat használtam fel, de mivel a témám az USA reakcióinak feltérképezése volt, így logikus, hogy a számukra rendelkezésre álló információkból induljak ki. A másik lehetséges kifogást az összehasonlítás komplex és gyakran megoldhatatlan feladata jelenti, hiszen teljesen eltérő berendezkedésű országokról van szó – ennek ellenére a Szovjetunió és az USA folyamatosan szükségét érezte az összehasonlításnak. Végül a szovjet adatok megbízhatatlansága is gondot okozhat, amit csak fokoztak Hruscsov hangzatos kijelentései, számai és prognózisai. Nagyon fontosnak tartom, hogy az amerikai tudományos élet és a kormányzat szereplői az általuk ismert tények ellenére mégis a fenyegető szovjet elsőséget emelték ki, hangsúlyozták túl; különböző motivációkkal a háttérben és eltérő eredményeket remélve. Az 1957-es Szeptnyik-sokk így vált önmagán túlmutató, a szovjet vezetés által maximálisan kihasznált retorikai fegyverré.

⁶ L. pl. egy összefoglaló jelentést, amit az Eisenhower elnök által létrehozott, a különböző hírszerzési forrásokat összefoglaló és a CIA elnökének továbbító testület alkotott a szovjet interkontinentális rakétafejlesztésről: *Status of the Soviet ICBM Development Program 1958*.

Befejezés

Írásom egy bonyolult és szerteágazó témakör bevezetésének, egyfajta vázlatnak tekinthető, amely tartalmazza a további elemzések lehetséges logikai csomópontjait. A bemutatott folyamatot kontextustól függően propagandának vagy recepciónak is felfoghatjuk, ami ugyanarra a jelenségre adott különböző reakciókat, interpretációkat és nézőpontokat takar. Számos kérdés nem kapott helyet a tárgyalásban, többek között az amerikai belpolitika, az Eisenhower-, (később a Kennedy- és Johnson-) adminisztráció szerepe; továbbá a közvetlen, állami propaganda jelenségére sem tértem ki – sem amerikai részről (pl. a Szabad Európa Rádió), sem a szovjet kulturális offenzívát tekintve. Az amerikai belpolitikai helyzetet a faji kérdés, a társadalmi igazságosság problémaköre és a hatékonyabb tömegoktatásért tett erőfeszítések még bonyolultabbá tették, ezek a szempontok a tárgyalat kérdésnek is új dimenziót adhatnak.

Köszönetnyilvánítás

Az elemzéshez nyújtott segítséget a következő két kutatónak szeretném megköszönni: Prof. Iveta Kestere (University of Latvia, Riga), Prof. Maris Vinovskis (University of Michigan, USA).

IRODALOM

Források

- Bell, R. E. (1961) *Comparison of Agriculture in the United States and Soviet Union*. Washington, ERS.
- Bereday, G. F. Z., Brickman, W. W. & Read, G. H. (1960) *The Changing Soviet School*. Boston, Houghton Mifflin Company.
- „Bízom abban, hogy tovább bővül a szovjet-amerikai kulturális együttműködés (1958). Derthick amerikai közoktatásügyi biztos. *Népszava*, 1958. június 7. p. 5.
- Deterrence & Survival in the Nuclear Age (1957) November 7, 1957. Washington, Security Resources Panel of the Science Advisory Committee.
- DeWitt, N. (1961) *Education and Professional Employment in the U.S.S.R.* Washington, National Science Foundation.
- Education in the USSR (1957) Bulletin No. 14. Washington, U.S. Dept. of Health, Education, and Welfare, Office of Education.
- Jegyzőkönyv (1958) Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1958. február 18-i üléséről. MSZMP PB. 288 f. 5/67. ó. e. Magyar Nemzeti Levéltár.
- National Academy of Sciences: National Research Council (1957–1958). Washington.
- Shapovalenko, S. G. (ed. 1963) *Polytechnical Education in the U.S.S.R.* Paris, UNESCO.
- Soviet Commitment to Education (1959) Bulletin No. 16. Washington, U.S. Dept. of Health, Education, and Welfare, Office of Education.
- Soviet Education Programs (1960) Bulletin No. 17. Washington, U.S. Dept. of Health, Education, and Welfare, Office of Education.
- Status of the Soviet ICBM Development Program (1958) 10 November, 1958, Washington, US Intelligence Board.

- Trace, A. S. (1961) *What Ivan Knows That Johnny Doesn't*. New York, Random House.
- US and USSR: Comparisons of Size and Use of Gross National Product (1966) Washington, Directorate of Intelligence Office of Research and Reports.
- Zsombor J. (1958) „A Szovjetunióban sehol sem találtunk zárt ajtókat”. *Népszabadság*, 1958. június 6. p. 6.

Szakirodalom

- Beech, J. (2006) The Theme of Educational Transfer in Comparative Education. *Research in Comparative and International Education*, Vol. 1. No. 1. pp. 2–13.
- Cowen, R. (2009) The Transfer, Translation and Transformation of Educational Processes: and Their Shape-shifting? *Comparative Education*, Vol. 45. No.3. pp. 315–327.
- Hollander, P. (1996) *Politikai zárandokok*. Budapest, Cserépfalvi.
- Jersild, A. (2011) The Soviet State as Imperial Scavenger: “Catch Up and Surpass” in the Transnational Socialist Bloc, 1950–1960. *The American Historical Review*, Vol. 116. No. 1. pp. 109–132.
- Judt, T. (2008) *Befejezetlen múlt. A francia értelmiség, 1944–1956*. Budapest, XX. Század Intézet.
- Kalmár M. (2014) *Történelmi galaxisok vonzásában – Magyarország és a szovjetrendszer (1945–1990)*. Budapest, Osiris.
- Klerides, E. (2014) Educational Transfer as a Strategy for Remaking Subjectivities. *European Education*, Vol. 46. No. 1. pp. 12–33.
- Kulnazarova, A. (2017) Debating International Understanding in the Eastern World: UNESCO and the Soviet Union. In: KULNAZAROVA, A. & YDESEN, C. (eds) *UNESCO Without Borders*. London, Routledge. pp. 256–274.
- Preble, C. (2003) “Who Ever Believed in the ‘Missile Gap’?": John F. Kennedy and the Politics of National Security. *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 33. No. 4. pp. 801–826.
- Richmond, Y. (2003) *Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain*. University Park, Pennsylvania State University Press.
- Steiner-Khamsi, G. (2014) Cross-national Policy Borrowing: Understanding Reception and Translation. *Asia Pacific Journal of Education*, Vol. 34. No. 2. pp. 153–167.
- Zhuk, S. I. (2017) *Nikolai Bolkhovitinov and American Studies in the USSR*. London, Lexington Books.